

ΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ *

"Ειδικός είναι αυτός που ξέρει όλο και περισσότερα για όλο και λιγότερα, μέχρι που γνωρίζει τα πάντα για το τίποτα"

Νόμος του Μέρφου

Υπάρχουν χίλιοι δύο λόγοι, για τους οποίους πολλοί άνθρωποι πιστεύουν σε ανόητες, φανταστικές και αναξιόπιστες απόψεις. Έτσι διδάχθηκαν, χωρίς οι ίδιοι ν' αναζητήσουν, έχουν ανάγκη να πιστέψουν για να μη χάσουν το σκοπό της ζωής τους, θέλουν να ξεφύγουν από τα καθημερινά προβλήματά τους, ελπίζουν ότι κάτι θ' αλλάξει, μία σειρά συμπτώσεων επιβεβαίωσαν αυτές τις απόψεις, δεν βρίσκουν άλλες καλύτερες, οι απόψεις είναι συνδεδεμένες μ' ένα μέρος της αλήθειας, το οποίο δεν μπορούν να ξεχωρίσουν, εκφραστική αδυναμία και τα λοιπά.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν άλλοι τόσοι λόγοι, για τους οποίους πολλοί άνθρωποι δημιουργούν, υποστηρίζουν, διαδίδουν και συντηρούν τις ανόητες και τις φανταστικές απόψεις. Ανάμεσα στα εκατομμύρια των ανθρώπων βρίσκονται πολλοί ονειροπαρμένοι, παρανοϊκοί, φιλόδοξοι, φαντασιόπληκτοι συγγραφείς, αυτόκλητοι σωτήρες, διάσημοι που επηρεάζουν, μισαλλόδοξοι, επαγγελματίες, οι οποίοι ζουν από τις συνεργασίες τους με τέτοιους ανθρώπους και πολλοί απατεώνες, που εκμεταλλεύονται τους επιρρεπείς. Κάποιος λόγος ή ένας συνδυασμός πολλών λόγων οδηγούν πολλούς ανθρώπους-ανεξαρτήτως καλλιέργειας-να πιστέψουν σε τέτοιες απόψεις ή τους δυσκολεύουν να τις αρνηθούν.

Μη φαίνεται παράξενο, ότι πολλοί και διαφορετικοί άνθρωποι μπορεί να υποστηρίζουν μία πλάνη και να μιλάνε υπερβολικά για κάποια πράγματα. Πολλές αβάσιμες, αναξιόπιστες και παράλογες απόψεις είναι διαδεδομένες, τις αποδέχονται αστόχαστα και τις υποστηρίζουν από τον πιο αγράμματο έως τον πιο διαβασμένο και εξειδικευμένο. Ακόμα δεν έχουν πάψει να διχάζονται από τέτοιες απόψεις και να διαταράζουν την ειρηνική συνύπαρξή τους, για να υποστηρίξουν τη φαντασιοκοπία ορισμένων.

Το πιο λαμπρό παράδειγμα, το φαινόμενο της θρησκείας.

Έχετε διανοηθεί πόσοι κερδίζουν χρήματα από τη θρησκευτική δραστηριότητα, πόσοι άνθρωποι θα έχαναν τη δουλειά τους, πόσοι την ησυχία τους και πόσο φτωχότερη θα ήταν η κοινωνική ζωή, χωρίς τις θρησκευτικές εορτές; Οι ανάγκες που έχει δημιουργήσει η πολυπλοκότητα του φαινομένου το συντηρούν και όχι η χρησιμότητα ή η αξιοπιστία της θρησκευτικής διδασκαλίας. Όπως οι ανάγκες και οι αλληλεξαρτήσεις της καπνοβιομηχανίας τη συντηρούν, παρά τις προφανείς καταστροφικές συνέπειες της γνωστής καπνιστικής συνήθειας. Η θρησκεία αποτελεί το πιο λαμπρό παράδειγμα πλάνης, διότι επί πολλούς αιώνες, σε όλους τους λαούς βρίσκει απήχηση, φανατικούς πιστούς, υπηρέτες, σκεπτόμενους υποστηρικτές, διδάσκαλους, προκαλεί έντονες διαφωνίες και διχασμό μέχρι αιματοχυσίας και πλήθος άλλων κοινωνικών φαινομένων. Ενώ με την πιο απλή λογική του κόσμου και χωρίς ιδιαίτερες γνώσεις μπορεί κάποιος να παρατηρήσει αναρίθμητα κενά, ασάφειες, ψέματα, λάθη, πλήρη απουσία επιστημονικής γνώσης, αντιφάσεις και τόσα πολλά σημάδια αναξιπιστίας που σε καμία άλλη περίπτωση δεν θα ανεχόταν κανένας λογικός άνθρωπος. Αντί αυτού, γίνονται τα αδύνατα δυνατά για να παραβλέψουμε τα αρνητικά σημάδια και για να "βγάλουμε" θεόπνευστες τις ιερές γραφές, δεν προσάπτουμε την παραμικρή ατέλεια και για διαφορετικούς λόγους ελάχιστοι τολμούν να αμφισβητήσουν δημόσια.

Η συμφωνία των πολλών δεν είναι πάντοτε αποτέλεσμα σύμπτωσης, που προήλθε από το ξεχωριστό, απομονωμένο και δημιουργικό στοχασμό του κάθε ατόμου. Συνήθως είναι αποτέλεσμα της τυφλής, επιπόλαιης, βιαστικής και συμφεροντολογικής αποδοχής και της άκοπης αντιγραφής, ακόμα και στην περίπτωση της επιστημονικής γνώσης. Αν όχι από ευπιστία, η οποία προϋποθέτει και αυτή κάποια έλλειψη δημιουργικού στοχασμού, φόβο για τη διαφοροποίηση και άγνοια να υπερασπιστούμε τον εαυτό μας. Για τον ίδιο λόγο, πολλοί συμπεριφέρονται και πράττουν με τον ίδιο τρόπο, παρακινούμενοι και οδηγούμενοι από τις ίδιες απόψεις και συλλογισμούς. Ένας λόγος για τον οποίο διαιωνίζονται λάθη και παραλείψεις στην κοινωνία είναι η δυσκολία να διαδοθούν οι νέες απόψεις και να ανατρέψουν τις λανθασμένες, που έχουν επικρατήσει με τη γενικευμένη αντιγραφή τους από όλους και σε όλα τα μέσα της πληροφόρησης.

Η επιστημονική γνώση δεν έρχεται τόσο φανερά και ανεξήγητα σε σύγκρουση με την εμπειρία. Πιο συχνά, εμείς δεν είμαστε σε θέση να διασταυρώσουμε γρήγορα και εύκολα την αξιοπιστία της. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ούτε να αμφιβάλ-

λουμε το ίδιο, όπως με τις τυχαίες, αποσπασματικές και φανταστικές απόψεις, οι οποίες δημιουργούν περισσότερες απορίες, χωρίς να εξηγούν τίποτε. Μπορούμε όμως, να της βρούμε δύο μεγάλα μειονεκτήματα. Το πιο γνωστό μείον της είναι ο περιορισμός της γνώσης και της αναζήτησης προς μία μόνο κατεύθυνση, γύρω από ένα χώρο της εμπειρίας και στις λεπτομέρειες.

Η περιγραφή των πραγμάτων αποσπασμένων, ενώ αυτά δεν μπορούν να υπάρχουν χωρίς τις σχέσεις τους με κάποια άλλα ή θα ήταν διαφορετικά χωρίς εκείνα, είναι η συνηθέστερη διαστρέβλωση της πραγματικότητας, με αφάνταστες συνέπειες. Σε κάποιες περιπτώσεις ξεκινούν με βολικό δεδομένο μία ανησυχία, ότι μερικά πράγματα δεν σχετίζονται και χάνουν χρόνο ώσπου να διαπιστωθεί η σχέση τους με ενθουσιασμό, μετά την τυχαία ανακάλυψη ορισμένων φαινομένων.¹ Σε πολλές άλλες, δεν μπορούν να εξηγήσουν για πόσο χρόνο θα παραμείνουν τα πράγματα όπως τα περιγράφουν και αν θα έπρεπε να είναι ή να γίνονται έτσι.

Το μεγάλο μείον της εξειδίκευσης και του επιστημονικού τρόπου γνώσης δεν είναι η επιδίωξη της γνώσης και της βεβαιότητας σε έναν περιορισμένο χώρο και μέσα στις θεωρητικές

¹ Υποσημείωση: Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ στη σεισμολογική χώρα μας. Από απαντήσεις και δηλώσεις πολλών καθηγητών σεισμολογίας έχουμε ακούσει πολλές φορές να αποκλείουν τη σύνδεση ενός σεισμού με το σεισμό που καταγράφηκε περίπου την ίδια στιγμή κάπου αλλού ή με τη διέγερση σε ένα γειτονικό ρήγμα. Ασφαλώς, από τα δεδομένα τους δεν μπορούν να παρατηρήσουν μία βέβαιη συσχέτιση των φαινομένων και περιορίζονται να πουν το καλά γνωστό για την επιστήμη και όχι σενάρια και θεωρίες. Αυτή η συγκρατημένη έκφραση είναι κατανοητή. Δεν είναι όμως λογικό, κάποιος να αποκλείσει με βεβαιότητα τη συσχέτιση δύο ή περισσότερων σεισμών με τη γνώση του περιορισμένη στις κινήσεις του φλοιού της γης, όταν γνωρίζει ότι αγνοεί διαδικασίες και φαινόμενα που επηρεάζουν άμεσα ή συχνά τη γεωλογική κατάσταση σε ολόκληρο τον πλανήτη. Όπως είναι οι μικρές αποκλίσεις στο βαρυτικό πεδίο και στις κινήσεις των ουράνιων σωμάτων, οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στον πυρήνα της γης, η ηλιακή δραστηριότητα, οι μεταβολές στις θερμοκρασίες μέσα στα βάθη της γης κ.λπ. Εξάλλου, η συσχέτιση δύο φαινομένων δεν σημαίνει οπωσδήποτε αιτιώδη σχέση μεταξύ τους. Μπορεί τα δύο φαινόμενα να εκδηλώνονται κάπως μαζί, αλλά να προκαλούνται όταν συμπέσει ένα άλλο τρίτο φαινόμενο. Εάν γνωρίζαμε και μπορούσαμε να φανταστούμε όλα όσα αγνοούμε τότε μάλλον δεν θα αγνοούσαμε τίποτα. Η άγνοια δεν πρέπει να μας κάνει να αποκλείουμε τη σύνδεση των φαινομένων αλλά να την υποψιαζόμαστε. Δεν είναι λογικό να εξισώνουμε τη βέβαιη γνώση με την επάρκεια της γνώσης. Με τη βέβαιη γνώση μπορούμε να αποκλείσουμε, όταν όμως γνωρίσουμε περισσότερο τότε μπορεί να χρειαστεί να αναθεωρήσουμε. Ας είμαστε λοιπόν πιο συγκρατημένοι!

προϋποθέσεις. Είναι η επιδίωξη της γνώσης **με τη διάνοια και τη στοχαστική μας προσπάθεια περιορισμένη** στον ειδικό χώρο της εμπειρίας και μόνο στις δεδομένες αξιόπιστες γνώσεις, όπως τις διδαχθήκαμε. Ενώ στην ίδια στιγμή μπορεί να αγνοούμε πολλά γύρω από άλλους χώρους ή να μη στοχαζόμαστε δημιουργικά, να μην αξιοποιούμε την προσωπική εμπειρία μας και ο τρόπος ζωής μπορεί να μας κάνει ακόμα και εχθρούς της αλήθειας! Μπορούμε να επιλέξουμε οποιοδήποτε πράγμα και την πιο αδιάφορη λεπτομέρεια για να τα παρατηρήσουμε και για να τα σκεφτούμε και θα χρειαστεί να βάλουμε μια σειρά στις σκέψεις και στις παρατηρήσεις μας για να τις καταγράψουμε, να τις ανακοινώσουμε και για να μεταδώσουμε τη γνώση. Αλλά είναι ένας μεγάλος φραγμός στη σκέψη και στην έρευνα, να προεξοφλούμε ότι για την επιτυχία αυτής της προσπάθειας και για την αποτελεσματικότητα της σκέψης δεν χρειάζεται να σκεφτούμε, ή να εισάγουμε, ή να παρατηρήσουμε κάτι έξω από τα όρια που εμείς βάλαμε ή ορίσαμε σαν τέτοια.

Πολλοί επιστήμονες θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στο χώρο τους και ν' αποφύγουν πολλά αδικαιολόγητα και βασικά λάθη. Θα μπορούσαν αν άφηναν το στοχασμό τους πιο ελεύθερο, αν γνώριζαν καλύτερα τις δυνατότητες του λόγου, το παρελθόν της φιλοσοφίας και αν ζούσαν με πιο δημιουργικό τρόπο και όχι αντίθετα προς την αξιοποίηση της ατομικής εμπειρίας τους από το σύνολο της ζωής. Στη ζωή πηγαίνουμε με μία πολυσύνθετη εμπειρία, που προσφέρει πολλαπλάσιες δυνατότητες στη διάνοια, για περισσότερη αναζήτηση, γνώση, ανεύρεση ομοιοτήτων, πεδίων άγνοιας και προσέγγισης μέσα από άλλη πορεία. Έτσι «πολυσύνθετα» μας έρχονται και οι συνέπειες. **Τα πράγματα δεν δημιουργούνται και δεν συνδέονται με απομονωμένες σχέσεις φυσικής, χημείας, αστρονομίας, οικονομίας, ιατρικής, γενικά των εξειδικευμένων επιστημών.**

Διδασκόμαστε και επιζητάμε τη γνώση και τη βεβαιότητα σαν προγραμματισμένοι και περιορισμένοι σε ένα αποσπασμένο μέρος της εμπειρίας. Στην ίδια στιγμή μπορεί να διατηρούμε πολλές και μεγάλες πλάνες, να παραβλέπουμε τις ενδείξεις, να χάνουμε πολύτιμο χρόνο, να θέτουμε σε κίνδυνο την ύπαρξή μας, να μην προνοούμε για τις συνέπειες των πράξεών μας, να παρασυρόμαστε από τον τρόπο που στοχαζόμαστε και από το χάος των γνωστικών δεδομένων. *"Όσο μπορεί η άγνοια, η πλάνη και η γνώση να παραμορφώσουν και να καταστρέψουν την ηθική, άλλο τόσο η έλλειψη εσωδιανοητικής αναζήτησης και ηθικής μπορεί να παραμορφώσει και ν' αποπροσανατολίσει τη γνώση και τη διάνοια". (σ45)*

Δεν είναι αρκετό να αναμείζουμε τα μαθηματικά για να κερδίσουμε αξιοπιστία ή να επικαλεστούμε τη μακροχρόνια και κοπιαστική εργασία μας. Κάπως έτσι μπορεί να παρουσιαστεί και η αστρολογία και πολλοί ειδήμονες έχουν αποτύχει στις προβλέψεις, στις διαγνώσεις και στα σχέδιά τους, συμπαρασύροντας όσους τους πίστεψαν.* Από την άλλη δεν είναι ασυνήθιστο να γίνονται ανακαλύψεις και επινοήσεις από άσημους και με μη επιδιωκόμενο τρόπο, μεγάλες αλήθειες να εκφράζονται με σχήματα του λόγου από λογοτέχνες, εύστοχες προσεγγίσεις για το ίδιο ζήτημα να γίνονται από διαφορετική πορεία, σημαντικές διαπιστώσεις στην εμπειρία να γίνονται με τυχαίο τρόπο και είναι δυνατή η απλοποίηση της γνώσης για να διδαχθεί ευκολότερα και γρηγορότερα. Τέλος, βλέπουμε να είμαστε βέβαιοι για πάρα πολλά στην καθημερινή ζωή μας και να διανοούμεστε εύστοχα, χωρίς να κάνουμε μαθηματικούς υπολογισμούς, χωρίς ν' αναζητούμε διαρκώς αποδείξεις και παραβλέποντας πολλά πράγματα.

Σε πολλές περιπτώσεις, ακόμα και οι πιο επιπόλαιες σκέψεις, κρίσεις και προβλέψεις μας επιβεβαιώνονται, ενώ οι έξυπνες αναλύσεις των ειδικών διαψεύδονται. Στην καθημερινή ζωή, επιτυγχάνουμε ένα πλήθος σωστών παρατηρήσεων, εκτιμήσεων και κινήσεων μας, χωρίς αριθμητικές πράξεις και χωρίς ν' αναζητούμε διαρκώς αποδείξεις. Καθημερινά κάνουμε κινήσεις που κατευθύνονται σωστά από τις σκέψεις μας, ακόμα και κάτω από συνθήκες πίεσης του χρόνου και σκέψεις που προδιαγράφουν τις επόμενες κινήσεις και πράξεις μας. Δεν ζούμε με τη διστακτικότητα που θα επέβαλλε η τεράστια άγνοιά μας και αντί να βρισκόμαστε κρυμμένοι και φοβισμένοι, φθάνουμε στο άλλο άκρο να ξεπερνάμε τα όρια της βέβαιης γνώσης και εμείς να επιμένουμε και να παραμένουμε 100% βέβαιοι.

Αφού το λάθος και η άγνοια είναι αντίθετα από τη γνώση και ανεπιθύμητα, τότε πώς γίνεται να μαθαίνουμε; Το ερώτημα μπορεί να φαίνεται ανόητο. Αναγνωρίζουμε ένα λάθος ενώ δεν κατέχουμε τη σωστή απάντηση. Από ένα λάθος κάποιος εμπνέεται τη σωστή λύση. Το λάθος βρίσκεται έτσι κοντά στην αλήθεια, ώστε με μία αντιστροφή στη σκέψη και με την αλλαγή μίας λέξης η διατύπωση να γίνεται σωστή. Βάζουμε τα πράγματα σε μία σειρά, διερευνούμε και κινούμαστε προς τη σωστή κατεύθυνση για να βρούμε απαντήσεις σε γνωστά ερωτήματα.

Η γνώση και η αλήθεια δεν κατακτώνται μόνο με τη δύναμη της γνώσης και με τη λογική συνέπεια της σκέψης. Το μεγαλείο της ανθρώπινης σκέψης και τις απίστευτες προοπτικές

της θα αντιληφθεί κάποιος όταν αρχίσει να σκέφτεται όχι σαν προγραμματισμένο ρομπότ και όπως ο ηλεκτρονικός υπολογιστής με τα βέβαια και ασφαλή δεδομένα. Η ανθρώπινη σκέψη μπορεί να επιτυγχάνει και να μην κολλάει χωρίς να χρησιμοποιεί τις σωστές πληροφορίες και τα σωστά δεδομένα. Μπορεί να κάνει άλματα, να αναποδογυρίζει την λανθασμένη σκέψη για να γίνει σωστή, να παρατηρεί αιφνίδια τη σχέση στα άσχετα δεδομένα, να φτιάχνει σενάρια και υποθέσεις, να βγάζει λογικές συνέπειες από τις παράλογες απόψεις, να αρχειοθετεί με ετικέτα ένα ερωτηματικό, να ανασύρει από τη μνήμη τα αβέβαια δεδομένα, να κάνει πρόχειρους υπολογισμούς που με πολλές πιθανότητες είναι σωστοί, να σχηματίζει απόψεις με ελλιπή δεδομένα, να παρατηρεί το πλησίασμά της σε γνώσεις που ακόμα δεν κατέκτησε και να βρίσκει πρώτα το τέλος και μετά την πορεία που οδηγεί στο τέλος. Χωρίς να καταρρεύσει το "λειτουργικό" και χωρίς να μείνει η σκέψη αδρανής λόγω άγνοιας ή έλλειψης προγραμματισμού και κακής προετοιμασίας. Πάντα κάτι θα βρει η σκέψη για να ξεγλυστρίσει και να επιστρέψει στην έδρα της καθημερινής εμπειρίας. Βρίσκει το δρόμο της και καταφέρνει να συνεχίσει την επόμενη φορά προγραμματισμένα ή με μία τυχαία αφορμή.

Όλα αυτά δεν γίνονται τυχαία και δείχνουν μία υπερβολή στον τρόπο που επιζητείται η αξιοπιστία σε πολλές περιπτώσεις. Με το στοχασμό και την επεξεργασία επάνω στο σύνολο της εμπειρίας και στις απόψεις του μπορεί κάποιος να διανοείται δημιουργικά, εύστοχα, να ανακαλύπτει νέες απόψεις και να βρίσκει συνέπειες σε όλους τους χώρους της αναζήτησης. Ακόμα και όταν αγνοεί πολλά απ' όσα κάποιοι ειδικοί ή πιο καλλιεργημένοι τα γνωρίζουν.

Υπάρχει μία ακόμα σπουδαία δυνατότητα, την οποία αφήνουν αναξιοποίητη πολλοί «παπαγάλοι» και εξειδικευμένοι, σε αντίθεση με τους φιλόσοφους. Αυτή είναι η δυνατότητα να μιλάμε, να εξηγούμε, να συσχετίζουμε και γενικά να κάνουμε διαπιστώσεις με εύστοχο τρόπο για μεγάλο αριθμό πραγμάτων στο χώρο και στο χρόνο με λίγες μόνο έννοιες της γλώσσας και για μεγαλύτερο αριθμό από εκείνον, τον οποίο εμείς προσωπικά έχουμε αντιληφθεί. Έτσι, από μερικές ενδείξεις και με βιαστικό τρόπο δεν είναι παράδοξο κάποιος να ξεχωρίσει και ν' ανακαλύψει σχέσεις των πραγμάτων, ενώ κάποιοι ειδικοί να τις παραβλέπουν ή να τις επιβεβαιώνουν μετά από εξαντλητικές προσπά-

θειες, μετά από πολυέξοδα πειράματα, με χάσιμο πολύτιμου χρόνου και εμμένοντας σε αδιέξοδες θεωρίες.

Πιο εκπληκτικό είναι να ακούμε ειδικούς να κάνουν το αντίθετο λάθος από αυτό της επιπόλαιης γενίκευσης. Δυνατότητες και σχέσεις που έχουν διαπιστωθεί σε μερικά πράγματα της εμπειρίας και μπορούν να αποδοθούν σε πολύ περισσότερα, αυτό να μην το κάνουν. Με συνέπεια να αποκρύπτονται κοινά στοιχεία και σχέσεις των πραγμάτων και να αναφέρονται σ' εκείνα τα πράγματα σαν να ήταν διαφορετικά ή από άλλο πλανήτη και κόσμο. Όπως λ.χ. κάποιιοι με πολλές ιστορικές γνώσεις να υποστηρίζουν υπερβολικές περιγραφές για τους αρχαίους πολιτισμούς και να δίνουν εξηγήσεις με πολλή φαντασία και με προκλητικές θεωρίες. Έτσι αντιπαρέθεταν την ενέργεια με την ύλη σαν διαφορετικές ουσίες, το φως δεν ήταν ένα τμήμα των ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων και η αισθητικότητα δεν ήταν ένας άλλος τρόπος της νόησης. Όταν λ.χ. λέμε γενικά σε έναν άνθρωπο ότι η ζωή του θα ήταν διαφορετική εάν αυτός είχε γεννηθεί σ' ένα διαφορετικό τόπο, αυτή η ίδια διαπίστωση ισχύει για όλους και όχι μόνο για εκείνον.

Ο δημιουργικός στοχασμός

Αντλώντας δεδομένα από το περιεχόμενο των εμπειριών μας, στοχαζόμενοι επάνω στις αναμνήσεις και στις παρατηρήσεις μας και αξιοποιώντας τη γνώση όπως τη διδαχθήκαμε μπορούμε να διανοούμαστε δημιουργικά. Αυτό δεν το αμφισβητεί κανένας. Τι σημαίνει, όμως, “δημιουργικά”; Δεν θα χρονοτριβήσουμε για την ανάλυση αυτής της έννοιας. Θέλουμε μόνο να φανεί χωρίς άκαμπτες και συχνά αβάσιμες επιστημονικές ορολογίες, ότι ο δημιουργικός στοχασμός επιτυγχάνει περισσότερα από αυτό που νομίζουμε σαν ένα παιχνίδι με φαντασιακούς συνδυασμούς και από μια απλή διαμόρφωση απόψεων.

Όταν διανοούμαστε, μπορούμε να ανιχνεύσουμε σχέσεις των πραγμάτων, ομοιότητες και διαφορές, ελλείψεις και μεταβολές, που αρχικά δεν είχαμε προσέξει. Σε πολλές περιπτώσεις, οι διανοητικές παρατηρήσεις μας είναι σωστές με βεβαιότητα, σε πολλές άλλες με αμφιβολία ή στα όρια του απίστευτου. Μπορούμε να “βλέπουμε” τα πράγματα από διαφορετική γωνία και έτσι όπως δεν τα είχαμε καταλάβει από τις αρχικές εμπειρίες. Στη διανοητική επεξεργασία μας συμμετέχει αυτό που με άλλη

λέξη ονομάζουμε “φαντασία” και το θεωρούμε σαν κάτι διαφορετικό από τη διάνοια μας, ενώ είναι αυτή η ίδια που κάνει στοχασμούς χωρίς κανόνες ή αναζητώντας τη συνέπεια. Από μία πλευρά, μπορούμε να την αποκαλέσουμε “ρεαλιστική” διανοητική επεξεργασία.

Βλέπουμε λ.χ. από μακριά ένα τρακάρισμα αυτοκινήτων. Αυτή η μικρή και εξ' αποστάσεως εμπειρία μας μπορεί να περιέχει ελάχιστες πληροφορίες. Με το στοχασμό μας μπορούμε να αναπαραστήσουμε αυτό που είδαμε, να προσέξουμε τον τρόπο που έγινε το δυστύχημα, να διανοηθούμε και να εκτιμήσουμε τα αποτελέσματα, να διανοηθούμε ποια θα ήταν τα αποτελέσματα εάν υποθέσουμε διαφορετικό τον τρόπο που συντελέστηκε το δυστύχημα, μπορούμε να αναγνωρίσουμε ποια ήταν τα αίτια που το προκάλεσαν και πολλά άλλα. Μεγάλο μέρος ή και το σύνολο όσων διανοηθούμε μπορεί να είναι λογικό, σωστό ή να μπορεί να συμβεί σε άλλη χρονική στιγμή και σε άλλο χώρο. Μάλιστα, με όλες αυτές τις σκέψεις που θα ξεπηδήσουν από την αρχική εμπειρία μας πιθανόν να διορθώσουμε προηγούμενες απόψεις που είχαμε, να αποφύγουμε μελλοντικά λάθη και να διορθώσουμε τις αρχικές εντυπώσεις από την εμπειρία μας. Όλος αυτός ο στοχασμός, αν και μπορεί να είναι φανταστικός μπορεί να είναι και δημιουργικός, διδακτικός, με ευστοχία, συνέπεια και “συμβατός” με την πραγματικότητα. Τέτοιο δημιουργικό στοχασμό μπορούμε να συναντήσουμε σε ένα μυθιστόρημα ή σε ένα ποίημα και πολλές φορές οι λογοτέχνες γίνονται διδακτικοί, δίνουν απαντήσεις, φέρνουν εικόνες από την μελλοντική πραγματικότητα και κάνουν προβλέψεις, αποκαλύπτουν παρατηρήτες πλευρές των πραγμάτων και αναδεικνύουν σημαντικά ζητήματα.

Όλη αυτή η επεξεργασία της αρχικής εμπειρίας μπορεί να κάνει τον άνθρωπο πιο “έμπειρο”, σοφότερο με το σχηματισμό απόψεων και πιο καλό γνώστη της πραγματικής εμπειρίας του, σε σχέση με εκείνον που δεν έκανε καμία σκέψη. Αντιθέτως, ο τελευταίος, μπορεί σύντομα να ξεχάσει τις περισσότερες πληροφορίες της εμπειρίας του. Είναι ή δεν είναι έτσι; Ρωτήστε να σας απαντήσει ένας δημιουργικά σκεπτόμενος άνθρωπος, ο οποίος έχει εμπειρία και των δύο περιπτώσεων και γνωρίζει πώς είναι να μη σκέφτεσαι καθόλου! Υπάρχει όμως και ένα γνωστό πλεονέκτημα στην απεισκευσία, στον αφηγηματικό και επικοινωνιακό τρόπο σκέψης. Δεν θα πρωτοτυπήσει με “τρελές” απόψεις... Ο δημιουργικά στοχαζόμενος μπορεί να “ξεφύγει” από την πραγματικότητα της πιο άμεσης εμπειρίας μας. Αφήστε το σαν θέμα για άλλη συζήτηση.

Η επιστήμη, εν ονόματι της εμπειρίας και για κερδοσκοπικούς λόγους, έχει υποτιμήσει το ρόλο της σκέψης όχι μόνο στην αξιοποίηση της εμπειρίας, αλλά και στην αποφυγή της πλάνης που η ίδια η εμπειρία μπορεί να προκαλεί και το ρόλο της στη διαμόρφωση της πραγματικής εμπειρίας. Αλλά και ο άνθρωπος που υποτιμάει το δημιουργικό ρόλο της σκέψης στην καθημερινή ζωή γίνεται “στενόμυαλος”, αντιλαμβάνεται τα πράγματα μεροληπτικά, υποκειμενικά, δηλαδή μονόπλευρα και διδάσκεται με πιο αργούς ρυθμούς απ’ όσο θα μπορούσε.

Η σκέψη με την έννοια της επεξεργασίας των εμπειριών και των γνωστικών δεδομένων μας μπορεί να υπερβεί την εμπειρία μας με απίστευτη αποτελεσματικότητα, με φυσικό τρόπο και πολλές φορές, παρά τα συλλογιστικά άλματα και τα σφάλματα που κάνει μέχρι να συμπεράνει σωστά! Είναι παραδοσιακή προκατάληψη και παπαγαλίστικη αυθαιρεσία να θεωρούμε το δημιουργικό στοχασμό οπωσδήποτε φανταστικό και το φανταστικό άστοχο, αμφίβολο και τρελό. Επειδή στην Επιστήμη έχουν συγκεκριμένους τρόπους να προχωράνε με συνέπεια και διεξοδικά, αυτό δεν δικαιολογεί να απορρίπτουν οποιονδήποτε άλλο τρόπο γνώσης ή να περιφρονούν τις απόψεις μας και να μας επιβάλλουν να βρούμε το ίδιο αποτέλεσμα με το δικό τους τρόπο!

Δεν πρέπει να περιφρονούμε τον ελεύθερο δημιουργικό στοχασμό και να υποβαθμίζουμε τη χρησιμότητά του για την επιστημονική γνώση. Μία αναδρομή στην ιστορία της φιλοσοφίας και των επιστημών θα μας διδάξει πολλά για τις δυνατότητες του ελεύθερου, ασυνεπή και πολύπλευρου στοχασμού. Οι προσπάθειες, οι επιτυχίες, η πρωτοτυπία, οι εύστοχες προσεγγίσεις και γενικά οι εμπειρίες από το στοχασμό στο «σφαιρικό» χώρο της φιλοσοφίας επισκιάζονται από άγνοια, μεροληψία και ιδιοτέλεια. Όχι από την αξίωση για αξιόπιστη ή περισσότερη γνώση. Την ίδια στιγμή προβάλλονται και γράφονται πολλά με το θάρρος που δίνει η επαγγελματική θέση, οι τίτλοι σπουδών και η φιλοδοξία. Στον περιορισμό της αναζήτησης και στην απομόνωση της γνώσης από την υπόλοιπη εμπειρία δεν αρκέστηκαν ποτέ οι λογοτέχνες, οι φιλόσοφοι και όσοι στοχάζονται δημιουργικά. Αλλά ούτε οι εξειδικευμένοι δεν θα μπορούσαν να διανοηθούν μέσα στο χώρο τους, εάν χρησιμοποιούσαν και βασίζονταν μόνο στη διδαγμένη γνώση τους και σαν αποσπασμένοι από την υπόλοιπη εμπειρία τους. Κάπου εκεί βρίσκεται η διαφορά της ανθρώπινης διάνοιας από την τεχνητή, που επιχειρείται. Τα

πράγματα συνδέονται πιο πολύπλοκα και η ζωή μας θέλει με δημιουργικό στοχασμό και όχι σαν προγραμματισμένους υπολογιστές ή σαν παπαγάλους.

Αν η γνώση και η αναζήτηση της αλήθειας δεν είναι ένας σκοπός απομονωμένος από την υπόλοιπη ζωή και ανεπηρέαστα από τις εμπειρίες μας αυτό δεν σημαίνει, ότι δεν γνωρίζουμε αξιόπιστα και ότι δεν μπορούμε ν' αναζητάμε με συνέπεια. Σημαίνει, ότι μπορούμε να γνωρίζουμε και να βρίσκουμε την αλήθεια όπως επιθυμούμε, σε οποιαδήποτε κατεύθυνση και χώρο, με οποιαδήποτε προτεραιότητα, με εύστοχο τρόπο ή με χρονοτριβή, για λεπτομέρειες ή για πιο σημαντικά πράγματα, έως το σημείο να κάνουμε επιστήμη κατά παραγγελία. Εξάλλου, η αξιοπιστία της γνώσης δεν εξαρτάται από το αν βρέθηκε τυχαία ή αν εμείς θέσαμε προτεραιότητα και την επιδιώξαμε με κάποιο σκοπό. Η αλήθεια δεν βρίσκεται σε ένα μόνο χώρο της γνώσης και η αμεροληψία δεν είναι πάντοτε χρήσιμη, όσο θα περίμενε κάποιος.

Το να επιζητάμε τη γνώση επηρεασμένοι από επιθυμίες και συναισθήματα, το να θέτουμε μία προτεραιότητα στις αναζητήσεις μας, αυτό δεν δείχνει αμεροληψία και επιθυμία για την αλήθεια, έχει ειπωθεί. Αυτή η άποψη δείχνει μία προκατάληψη. Δεν είναι αναγκαστικά αντίθετο προς την αναζήτηση της αλήθειας να θέτουμε προτεραιότητα, να σκεφτόμαστε επηρεασμένοι από τη διαίσθησή μας και τα όποια συναισθήματα και να επιδιώκουμε ένα στόχο και κάποιο κέρδος. Όχι μόνο μπορεί να μην είναι αντίθετο, αλλά μπορεί να είναι και υπέρ της αλήθειας και της επιτυχημένης έρευνας. Η αλήθεια χρησιμεύει και στον ψεύτη.

Παραδόξως, η επικέντρωση της προσοχής σε ένα αποσπασμένο μέρος της εμπειρίας μπορεί να θεωρηθεί μεροληπτική, ακόμα και με την υπόθεση, ότι μπορεί κάποιος να στοχάζεται αποκρατάληπτα και ανεπηρέαστος από την υπόλοιπη ζωή του. Και μόνο να βασιζόμαστε στα δεδομένα μίας διδαγμένης γνώσης, να αδιαφορούμε για όποια γνώση ή εμπειρία δεν «σχετίζεται» με αυτήν της ειδικότητάς μας και ν' αναζητάμε με έναν τρόπο, τον οποίο εμείς προκαθορίζουμε, αυτό μπορεί να θεωρηθεί μεροληψία και προκατάληψη. Η αναφορά σε συγκεκριμένα πράγματα και η απόπειρα να περιγραφούν τα πράγματα με σαφήνεια όχι μόνο δεν εξασφαλίζει περισσότερη γνώση αλλά αντίθετως, προϋποθέτει να κάνουμε το λάθος να αφαιρούμε πράγματα τα οποία θεωρούμε αυθαιρέτως ότι δεν συνδέονται. Δηλαδή, συγκεκριμένο = αποσπασμένο και αφαιρώντας κατά βούληση.

Τόσο στην καθημερινή ζωή, όσο και στο χώρο της επιστήμης, **αφαιρούμε πράγματα και σχέσεις συμβιβαστικά, για λόγους απλοποίησης και προτεραιότητας, προεξοφλώντας τι σχετίζεται πιο άμεσα και τι έμμεσα.** Αναφερόμαστε στο "συγκεκριμένο" πράγμα όχι επειδή γνωρίζουμε καλά τι πρέπει να αφαιρέσουμε, να μην υπολογίσουμε και να μη σκεφτούμε, αλλά επειδή έτσι μας βολεύει και επειδή πρέπει να ξεκινήσουμε από κάπου. Όταν εκφραζόμαστε συγκεκριμένα, έχουμε αφαιρέσει το σύνολο της πραγματικότητας και των δυνατοτήτων της, θα μπορούσε εύκολα να πει κάποιος, και αυτό συνήθως το κάνουμε χωρίς επίγνωση. Δεν μπορούμε να κάνουμε καμία σκέψη για το άγνωστο και για όσα δεν πέφτουν στην αντίληψή μας ενώ όταν μπορούμε να κάνουμε κάποια σκέψη, τότε δύσκολα αποδεικνύεται σωστή. Δύσκολη δεν είναι μόνο η επιβίωση αλλά και η σωστή σκέψη !

Είναι μεροληψία να περιορίζουμε το χώρο της αναζήτησης όπως μας βολεύει, να βασιζόμαστε στη διδαγμένη γνώση και να προκαταλαμβάνουμε το πώς και το αν σχετίζονται οι διάφορες εμπειρίες, τις οποίες εμείς ξεχωρίσαμε και διδάχθήκαμε αποσπασμένα. Γι' αυτό είναι συνηθισμένο, να περιγράφουν και να εξηγούν σχέσεις στο χώρο της ειδικότητας τους και στην ίδια αυτή στιγμή να χρησιμοποιούν λέξεις και έννοιες, οι οποίες μόνες τους οδηγούν σε άλλους χώρους της γνώσης και προϋποθέτουν γνώσεις έξω από την ειδικότητα τους. Ξεχωριστό παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης θα βρούμε στο χώρο της σύγχρονης φυσικής.

Η εξειδικευμένη γνώση δεν ξεφεύγει από ένα δεύτερο μεγάλο μειονέκτημα. Είναι αυτό το ίδιο, το οποίο οι επιστήμονες επικαλούνται για να αμφισβητήσουν την αξιοπιστία όσων γνώσεων δεν επιβεβαιώνονται στην εμπειρία. Η επιβεβαίωση από την εμπειρία γίνεται ένα «μπούμερανγκ». Πρώτα απ' όλα, γιατί χωρίς την ανάλογη γνώση και με την ακαλλιέργητη διάνοια δεν μπορεί κάποιος να παρακολουθήσει, να καταλάβει και τελικά να νιώσει τη βεβαιότητα, ακόμα και όταν του διδάσκουν την πιο αναμφίβολη γνώση. Εδώ, αυτός μπορεί να προκαλέσει και να μας θέσει το ζήτημα, ότι δεν επιθυμεί να δώσει προτεραιότητα στη γνώση, την οποία του διδάσκουμε και να διαθέσει χρόνο και κόπο και το κατά πόσο θα του χρησιμεύσει αυτή η γνώση και με ποιο αντάλλαγμα. Η αδυναμία του ανειδίκευτου και του ακαλλιέργητου να καταλάβει του κλείνουν πόρτες προς τη γνώση. Ωστόσο μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σαν ασπίδα στον κα-

ταιγισμό της γνώσης και της πληροφόρησης. Πόσο αξιόπιστη είναι η γνώση, χωρίς την επιβεβαίωση στη δική μας προσωπική εμπειρία και όταν η απόδειξη δεν είναι δυνατή με τις δικές μας διανοητικές δυνατότητες και γνώσεις;

Λογικά, είναι ασυνέπεια να μας αξιώνουν να αποδεχτούμε τυφλά και να πιστεύουμε στην επιστημονική γνώση, την οποία κάποιοι άλλοι βρήκαν στην εμπειρία τους ή επειδή εκείνοι έχουν εξειδικευτεί και μπορούν με τις δικές τους γνώσεις να την αποδεικνύουν και ν' αναγνωρίζουν την αξιοπιστία της. Τι γίνεται όμως με εμάς, που για τον έναν ή για τον άλλο λόγο δεν είμαστε καλλιεργημένοι ή δεν κατέχουμε τις δικές τους ειδικές γνώσεις και την εμπειρία τους; Θα είναι λάθος και ασυνέπεια αν αμφιβάλλουμε; Όταν εμείς πιστεύουμε αστόχαστα ή πιθανολογώντας για την αλήθεια όσων διδάσκουν, χωρίς να μπορούμε εμείς οι ίδιοι να επαληθεύσουμε με κάποιον τρόπο και να βρούμε στην εμπειρία μας, αυτή η γνώση μας είναι αξιόπιστη; Είναι ένα πολύ σημαντικό επιχείρημα για να αντιπαραθέτουμε σε όσους έχουν υπεροψία για την αξιοπιστία τους σαν επιστήμονες. Σε όσους μπορούν εύκολα να αμφισβητήσουν τη σημασία και την αξιοπιστία των ζητημάτων, τα οποία εκείνοι αγνοούν και την επιτυχία όσων αναζητούν με το δικό τους ελεύθερο τρόπο ή έξω από το χώρο των αναγνωρισμένων επιστημών. Κάποιες φορές αμφισβητούνται μεγάλες επιτυχίες της επιστήμης και της τεχνολογίας με έξυπνες και αληθοφανείς θεωρίες συνωμοσίας και η αμφιβολία απλώνεται σε όλο τον κόσμο. Είναι διασκεδαστικό, να βλέπεις τους σοβαρούς επιστήμονες και τους σωστά πληροφορημένους να προσπαθούν να αποκρούσουν τις αναξιόπιστες φήμες και να βάλουν στη θέση τους τα γεγονότα όπως έγιναν.

Πόσα και πόσα πράττουμε καθημερινά με μεγάλη άγνοια για τις εξελίξεις των πραγμάτων και για τις συνέπειες των δραστηριοτήτων μας και για πόσα κοπιάζουμε με αμφίβολο έως και το αντίθετο αποτέλεσμα, παρά τις γνώσεις και την εμπειρία! Και πόση γνώση μας βομβαρδίζουν, χωρίς να υπολογίζουν τις δυνατότητες της μνήμης μας, το χρόνο μας, χωρίς να μας χρησιμεύει και χωρίς να είναι αξιόπιστη! Η γνώση δεν έχει τέλος. Είναι δυνατό να διανοούμαστε για ένα μόνο πράγμα, για ένα μόνο ζήτημα σε όλη τη ζωή μας. **Πόσος χρόνος και κόπος για να διδαχθούμε και πόσο εύκολο είναι να ξεχάσουμε ένα μεγάλο μέρος! Ο άνθρωπος εμπρός στη γνώση είναι πολύ μικρός, όπως και εμπρός στο Σύμπαν, τόσο μικρός, που ο επιστήμονας δεν είναι λιγότερο ημιμαθής.** Συχνά, φθάνουν κοντά στην εξαπάτηση και αυτό το αποκαλούν επιστημονική γνώση. Γιατί έτσι ανα-

δεικνύονται, γιατί έτσι δικαιολογούν την εργασία και το μισθό τους, γιατί έτσι εξυπηρετούν κάποια σχέδια και φιλοδοξίες, έτσι γίνονται αποδεκτοί από τους συναδέλφους τους και βρίσκουν εργασία.

Την υπερβολική και υπεροπτική αξίωση για τη βεβαιότητα στη μεμονωμένη γνώση, για την εξακρίβωση, την απόδειξη και την απεριόριστη διάθεση χρόνου στις λεπτομέρειες δεν την έχουν στην καθημερινή τους ζωή. Μπορούν ν' αμφιβάλλουν ότι ο κύκλος δεν είναι τετράγωνος αλλά να είναι βέβαιοι χωρίς αποδείξεις για όσα τους βολεύουν. Αυτός ο άκαμπτος, περιορισμένος και παπαγαλίστικος τρόπος της γνώσης αποδεικνύεται ζημιογόνος και αναποτελεσματικός σε πολλές περιπτώσεις. Σε πολλές περιπτώσεις μπορούμε να γνωρίζουμε με υψηλά ποσοστά βεβαιότητας, χωρίς να χάσουμε χρόνο και χωρίς να περιπληχθούμε σε υπολογισμούς και λεπτομέρειες. Όπως λ.χ. για την επικινδυνότητα του πολύ συχνού καπνίσματος τσιγάρων. Εισπνέουμε αέρια και αναλογίες τους διαφορετικά από τον αέρα του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο επιβιώνει βιολογικά ο άνθρωπος στον περισσότερο χρόνο του. Αν ένας καπνιστής περίμενε τις ανακαλύψεις και τις αποδείξεις της επιστήμης για να κόψει την κακή συνήθειά του τότε θα ήταν αργά.

Δεν είναι τυχαίο, ότι σε πολλές περιπτώσεις μπορούμε να βρούμε το ίδιο αποτέλεσμα με πιο γρήγορο και εύκολο τρόπο. Ασχέτως αν μετά από πολύ επεξεργασία της εμπειρίας βρίσκουμε περισσότερες λεπτομέρειες και οδηγούμαστε σε άλλες σχετικές ανακαλύψεις. Χωρίς να είμαστε ειδικοί μπορούμε να γνωρίζουμε σωστά ένα μέρος του ειδικού χώρου και ουκ ολίγες φορές, αντί να φωνάζουμε τον έμπειρο και τον ειδικό, κάναμε μόνοι κάποιες εργασίες και γλιτώσαμε τα χρήματα! Η υπερβολική και υπεροπτική αξίωση για τη βεβαιότητα, σε πολλές περιπτώσεις προκαλεί χρονοτριβή στην έρευνα, καθυστέρηση στην αναγνώριση του λάθους ενώ δεν εξασφαλίζει περισσότερη βεβαιότητα από όση ήδη είχαμε. Μάλιστα, από μία προσεκτική εξέταση της σκέψης ενός ειδικευμένου επιστήμονα και από τις απόψεις, που αυτός εκφράζει για ζητήματα τα οποία δεν ανήκουν στην ειδικότητά του, θα αποκαλύψουμε, ότι συχνά πίσω από την απαίτηση για γνώση καλά προσδιορισμένη, με καθορισμένους όρους και με τη λογική συνέπεια των μαθηματικών βρίσκεται μία απίστευτη αδυναμία της σκέψης να εκτιμήσει σωστά και εύστροφα και να διακρίνει τη λογική σύνδεση σε αποσπασματικές προτάσεις και σε τυχαία δεδομένα. Σε πολλές άλλες περιπτώσεις, περνάει απαρατήρητο το γεγονός, ότι οι όροι και οι απαιτήσεις με τα οποία γίνεται η επιστημονική έρευνα και

οι όροι που επιβάλλονται για να αναγνωριστεί σαν επιστημονική μία έρευνα και για να προκαλέσει αυτή το ενδιαφέρον, αυτοί οι όροι με τους οποίους υποτίθεται ότι προστατεύεται η επιστήμη και εξασφαλίζεται η σοβαρότητα της έρευνας αποτελούν συχνά εμπόδιο στην πρόοδο και στην έρευνα. Κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο, που οι νόμιμες διαδικασίες και οι κανονισμοί (λ.χ. γραφειοκρατία) αποτελούν μερικές φορές μία απίστευτη δυσκολία για να εξυπηρετηθεί γρήγορα και αποτελεσματικά ένας αδικημένος πολίτης, ακόμα και για να σωθεί μία ανθρώπινη ζωή.

-Ήταν το πιο ασφαλές αεροπλάνο
 -Ήταν το πιο ασφαλές πλοίο και είχε ελεγχθεί πρόσφατα
 -Ήταν προσεκτικός και έμπειρος οδηγός
 -Η εγχείρηση πέτυχε, όμως δυστυχώς ο ασθενής απεβίωσε !
 -Ήταν τα πιο αξιόπιστα χαρτοφυλάκια, όμως η πτώση των τιμών τα παρέσυρε όλα!

-Ναι ρε φίλε, αλλά εγώ και η οικογένειά μου καταστραφήκαμε, χάσαμε τη ζωή μας. Για έλα στη θέση μου!

Εδώ θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε μία μεγάλη υπερβολή και κατάχρηση της γνώσης από τους εξειδικευμένους και τον αποπροσανατολισμό, που αυτοί τροφοδοτούν με τη δημιουργία προτύπων. Δεν είναι ασυνήθιστο, ο ειδικός να εξαπατάει, να υπερβάλλει, να παρακινεί, να εκμεταλλεύεται ανθρώπους, ακόμα και να επιβάλλει και να εκβιάζει με τον τρόπο του. Και συχνά είναι δύσκολο να βρούμε το δίκιο μας. Μέσα από τα περιοδικά έντυπα, τις εφημερίδες, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση το διαδίκτυο και με όλους τους δυνατούς τρόπους διαφήμισης μας υπόσχονται, μας βρίσκουν την παραμικρή ατέλεια, μας προβάλλουν τις επιτυχίες τους, τις δυνατότητες της εμπειρίας τους και της γνώσης τους με τον πιο προσποιητό τρόπο. Και μπορεί πραγματικά να επιτυγχάνουν τα πιο απίστευτα ή να έχουν πίστη στις δυνατότητές τους, δεν τους αμφισβητούμε όλους. Ωστόσο, καταφέρνουν το ίδιο επιτυχώς να δημιουργούν επιθυμίες, να παρασύρουν τους ενδιαφερόμενους, να τους δεσμεύουν, να τους προβληματίσουν, να αποκρύψουν τις δικές τους ατέλειες και αδυναμίες.

Αυτό στο οποίο πρέπει να εστιάσουμε εδώ την προσοχή, έχει σχέση με ένα ηθικό δίδαγμα. Το αποτέλεσμα του συσκοτισμού των ανώτερων ηθικών-εσωτερικών αξιών, του νοήματος της ζωής και της πολύ μεγάλης άγνοιας για την πολυσύνθετη πραγματικότητα. Η αυταπάτη, ότι δεν αξιοποιούμε τη ζωή μας εάν

δεν τελειοποιηθούμε σε όσα έχουν κάποιοι εξειδικευτεί. Ότι πρέπει να επιδιώκουμε την τελειότητα εκεί που βρίσκουμε μία ατέλεια, ότι το αντικείμενό τους είναι το πιο σημαντικό για την πορεία στη ζωή, για την αξιοποίηση της και τελικά να μην υπολογίζουμε τα χρήματα και να μη διανοούμαστε τις προτεραιότητες. Ακόμα και τις καταστροφικές συνήθειες, όπως είναι το κάπνισμα, τις προβάλλουν σαν την πιο ευτυχισμένη στιγμή και με μία φιλοσοφία για τη ζωή, αν όχι μόνο με κάποια πλεονεκτήματά τους. Επομένως, να φανταστούμε πόσο πιο υπερβολικοί γίνονται όταν μας ωφελούν. Δεν αμφισβητούμε τη χρησιμότητά και τις δυνατότητες της επιστήμης και των ειδικών. Θέτουμε προς προβληματισμό με πόσο κόστος, κόπο, χρόνο, με ποιους όρους και με ποια αποτελέσματα μας ωφελούν και σε πολλές περιπτώσεις πόσο αξιόπιστοι είναι σαν άνθρωποι. Να ξεχωρίζουμε την αξιοπιστία της γνώσης όπως αυτή διατυπώνεται μέσα στα αναγνωρισμένα βιβλία από την αξιοπιστία των προσώπων.

Φανταστείτε έναν Η/Υ, ένα κινητό τηλέφωνο, μία μοτοσυκλέτα με αξεπέραστες επιδόσεις. Ποιος θα ήθελε τις ξεχωριστές δυνατότητές τους και την αξεπέραστη επίδοσή τους αν η κατασκευή έχει γίνει από μη ανθεκτικά υλικά και χωρίς πρόνοια για την επιδιόρθωσή τους; Πόσο καλύτερα είναι αυτά, όταν σε πολλές περιπτώσεις οι επιδόσεις επιτυγχάνονται με αντάλλαγμα νέα μειονεκτήματα, την αφαίρεση μερικών δυνατοτήτων τους, ακόμα και την γρήγορη φθορά τους; Φανταστείτε μία αναπτυσσόμενη κοινωνία με αποτελεσματική διάρθρωση υπηρεσιών και όπως επιθυμείτε. Ωστόσο χωρίς πρόνοια για τις καταστροφικές συνέπειες μίας θεομηνίας ή της ρύπανσης του φυσικού περιβάλλοντος και με υποβαθμισμένο το ενδιαφέρον για αυτές τις περιπτώσεις. Τι νόημα θα έχει η οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη όταν ένας σεισμός θα έχει καταστρέψει σε λίγα δευτερόλεπτα όλη την υποδομή; Κάπως έτσι «ορθώνουν» οι άνθρωποι τη ζωή τους συνυπολογίζοντας μεροληπτικά την πραγματικότητα και στην πορεία βρίσκονται εμπρός σε εκπληκτικές περιπτώσεις. Κάπως έτσι μεροληπτικό είναι το ενδιαφέρον πολλών ειδικών για τον οικείο χώρο τους και η προσδοκία τους από την πραγματοποίηση των δυνατοτήτων τους, χωρίς να συνυπολογίζουν τις παρενέργειες και την άγνοια από άλλους χώρους.

Είναι συνηθισμένο, ο ειδικός με τη μεγάλη εμπειρία και γνώση του χώρου του και με τη βοήθεια της τεχνολογίας να τονίζει και να υπερβάλλει για τη σημασία του δικού του χώρου στη ζωή μας. Αγνοεί ή περιορίζει τη σημασία άλλων επιδράσεων στη ζωή, που δεν σχετίζονται πιο άμεσα με το δικό του χώρο. Ο Θεολόγος θα μας τονίσει τη σημασία της θρησκείας, ο γιατρός τη

βιολογική υγεία, ο ψυχολόγος την εσωτερική ισορροπία, ο κοινωνιολόγος την επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος, ο οικονομολόγος για την οικονομική δραστηριότητα, ο αστρολόγος για την επίδραση των αστερισμών, ο φυσικός για τις αλληλεπιδράσεις στην ύλη, ο βιολόγος για τα γονίδια κλπ. Εάν όλοι έχουν μονομερές δίκιο, αυτό δεν σημαίνει, ότι στην καθημερινή ολιγόχρονη ζωή μας πρέπει να επιζητάμε την τέλεια γνώση και την τέλεια αξιοποίησή της από τον κάθε χώρο και από τον κάθε ειδικό. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πόσο πιο πολύπλοκα επηρεάζονται τα πράγματα και η ζωή μας, πόσο πιο απρόβλεπτα, με πολλές λεπτομέρειες **με διαφορετικής διάρκειας και συχνότητας επιδράσεις και πόσο καθοριστικά από τον τρόπο που εμείς διανοούμαστε.** Ο φόβος, η αβεβαιότητα, η ευπιστία και οι μεγάλες προσδοκίες μας προσφέρουν σ' εκείνους τη δυνατότητα να μας εκμεταλλευτούν με απεριόριστους τρόπους.

Επιβεβαίωση της μεγάλης άγνοιας των πραγμάτων, της μονομερούς θεώρησής τους, της κατάχρησης της γνώσης και της υπερβολής είναι τα αφάνταστα και ατελείωτα, μικρά και μεγάλα, προβλήματα στην καθημερινή ζωή. Λοιπόν, πολλοί επιστήμονες και ειδικοί εκμεταλλεύονται την ίδια άγνοια και ανάγκες, παρόμοια όπως το κάνουν οι ψευδοπροφήτες, οι παρανοϊκοί σωτήρες και όσοι επικρίνονται σαν ψευδο-επιστήμονες. **Η απατεωνιά και η ιδιοτέλεια δεν φοβούνται τη γνώση, αντιθέτως ενθαρρύνονται.** Τα πράγματα είναι έτσι πολύπλοκα και με τέτοια λεπτομέρεια, που να μην αποδεικνύεται κανένας σοφός, τόσο σημαντικός και αξιόπιστος. Ακόμα και οι **αυτονόητες έννοιες, όπως η βιολογική υγεία, η σωματική ισχύς, η ηλικία δεν εκφράζουν σταθερές, προκαθοριστικές ή απομονωμένες δυνατότητες στα πράγματα** και δεν υπάρχουν ανεξάρτητα από την εσωτερική και διανοητική ζωή. Πολύ συχνά χάνουν το νόημά τους από την ύπαρξη πολλών άλλων δυνατοτήτων της πραγματικότητας, που οδηγούν σε αφάνταστους τρόπους αποσταθεροποίησης και ανατροπής, **παρά τη γνώση και την προσπάθειά μας να επιτύχουμε τους στόχους μας.** Για να καταλάβουμε πόση είναι η άγνοιά μας για την πραγματικότητα και για τις μακρινές σχέσεις των πραγμάτων γύρω μας, να διανοηθούμε πόσο λίγο από το υλικό Σύμπαν βρήκαν οι ίδιοι οι ειδικοί με τα τηλεσκόπια και τους πρώτους υπολογισμούς τους. Βρήκαν, όπως είπαν, μόνο ένα ελάχιστο ποσοστό. **Από αυτό το μικρό ποσοστό του υλικού κόσμου, πόσο αντιλαμβανόμαστε και υπολογίζουμε εμείς στην καθημερινή ζωή μας;**

Ακόμα και η τέλεια βεβαιότητα στη γνώση ή η πρωτοτυπία μίας ανακάλυψης δεν είναι πάντοτε ένα πλεονέκτημα. Μπορεί

να αποκλείσει την αναζήτηση και την αλήθεια από άλλες περιπτώσεις και ειδικά εκείνες τις απόψεις, που μοιάζουν αντίθετες. Δεν είναι παράξενο να χαθεί χρόνος ή να οδηγήσει σε γνώσεις, με τις οποίες περισσότερο θα ζημιωθούμε παρά θα ωφεληθούμε. Υπάρχουν στιγμές και περιπτώσεις που η άγνοια και η αμφιβολία χρειάζονται στη ζωή και στην επιστήμη.

Δεν είναι μεροληψία και παραπλάνηση να μας διδάσκουν την ιστορία και τη γνώση με τέτοιο τρόπο, που να αποκλείει να έγιναν διαφορετικά τα πράγματα και μετά να τα ανατρέπουν επικαλούμενοι τα νεότερα στοιχεία; Συμβαίνει συχνά. Αν οι γνώσεις και τα στοιχεία είναι ανεπαρκή και αμφίβολα, τότε να μη μας καλλιεργούν τη βεβαιότητα. **Αν μπορούν να ανατραπούν όσα γνωρίζουμε και διδασκόμαστε από την εύρεση νεότερων στοιχείων, τότε να μας διδάσκουν πιο συγκρατημένα και να μην περιγελούν ούτε να αδιαφορούν για τις μειονοτικές απόψεις και τις αμφισβητήσεις.**

Στο χώρο της επιστήμης θα παρατηρήσουμε όλα αυτά τα φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τη μεροληψία του ανθρώπου. Ένα από αυτά, είναι η παραβίαση της προτεραιότητας και η υπερπήδηση του κανόνα για να εξυπηρετήσει ή για να ευχαριστήσει τον αγαπημένο του, τον ομοϊδεάτη του, το φίλο του, τον χορηγό του. Μία τραγουδίστρια με εκπληκτική φωνή μπορεί να βρει δυσκολίες στην πορεία για την επιτυχία της, διότι κάποιιοι επιλέγουν να προβάλλουν και να δώσουν τη δουλειά σε ένα "δικό τους" πρόσωπο ή επειδή κάποιιοι θα προτιμούσαν να δώσουν την ευκαιρία σε μία άλλη τραγουδίστρια, η οποία -εκτός από τη καλή φωνή- θα συνδυάζει ομορφότερη παρουσία. Παρόμοια, πολλοί έκαναν πρώτοι σημαντικές σκέψεις και ανακαλύψεις, χωρίς ποτέ να αναγνωριστούν, διότι κάποιιοι δεν μπόρεσαν στον κόπο να διερευνήσουν ή επειδή προτιμούν οι ανακαλύψεις να γίνουν με πιο αρεστό τρόπο και να αποδοθούν σε δικούς τους ανθρώπους.

Είναι επιστημονικά επιτρεπτό να διαβεβαιώνουμε, να μην ανεχόμαστε τις αμφισβητήσεις, να αδιαφορούμε για τις ανεπίσημες απόψεις, όταν δεν μπορούμε να διαβεβαιώσουμε, ότι κάποια νεότερα δεδομένα δε θα ανατρέψουν όσα διδάσκαμε; Αυτό είναι παραλογισμός. **Τι σύμπτωση, η ίδια μεροληψία και παραπλάνηση να γίνεται με την τεχνολογία!** Μας παρουσιάζουν τα επιτεύγματά τους σαν τα αξεπέραστα, τα τελικά, τα πιο εξελιγμένα και αποκρύπτουν τα μειονεκτήματά τους. Την ίδια στιγμή έχουν έτοιμα τα σχέδια για τα νέα προϊόντα και έχουν καταδικάσει να μείνουν χωρίς υποστήριξη τα διαφημιζό-

μενα. Για να μην διανοηθούμε, τι δοκιμές μπορεί να γίνονται με παρενέργειες καταστροφικές για την υγεία και την επιβίωσή μας.

Τελικά δεν είναι μόνο η άγνοια ούτε η έλλειψη εμπειρίας, που κάνουν δύσκολη αν όχι αδύνατη, την αποφυγή των λαθών, τη σύλληψη της αλήθειας και σε τελική ανάλυση την αξιοποίηση της ζωής μας. Συνήθως, η ίδια η γνώση με τις ατελείωτες ελλείψεις και δυνατότητές της επιτρέπει την παραπλάνηση. Χωρίς καμία γνώση δε θα μπορούσαμε να κάνουμε κανένα λάθος, όπως και όλα εκείνα με τα οποία γινόμαστε και φαινόμαστε έτσι διαφορετικοί από τα άλλα ζώα. Η γλώσσα και η διάνοια δε χρησιμεύουν μόνο για να φιλοσοφούμε και δεν περιορίζονται στην επεξεργασία των γνωστικών δεδομένων. Αν λέμε περισσότερα απ' όσα πραγματικά γνωρίζουμε, αυτό επιτρέπεται όχι μόνο από την άγνοια αλλά και από τη γνώση, η οποία είναι πάντοτε ελλιπής και μπορεί να χρησιμεύει για εξωδιανοητικούς σκοπούς και έτσι όπως μας βολεύει. Λ.χ να συσκοτίζονται οι πιο φανερές αλήθειες, τις οποίες βλέπουν αμέσως οι πιο «προσγειωμένοι» άνθρωποι, που στοχάζονται βασισμένοι στη δική τους εμπειρία και όχι σε γνώσεις των άλλων. **Ποιο είναι το νόημα της γνώσης και της λογικής, όταν αυτά είναι τα μέσα για την ευχάριστη αυταπάτη και πώς μπορεί τότε να είμαστε δίκαιοι, καλοί και ευτυχισμένοι;** Όταν λέμε «ο άνθρωπος είναι ζώο λογικό», αυτό δεν σημαίνει ότι δεν κάνει πολλά λάθη, ότι δεν αγνοεί πολλά και ότι δεν πράττει επηρεασμένος από την πλάνη και την άγνοια.

Ο πολλαπλασιασμός της γνώσης, η πολυλογία, η απρόσεκτη χρησιμοποίηση της γλώσσας, η χρησιμότητά της για την πραγματοποίηση των επιθυμιών μας και η έλλειψη αναζήτησης τροφοδοτούν την παράνοια, τον αποπροσανατολισμό και τη σύγχυση. Αντιθέτως, υπάρχουν σπουδαία ερωτήματα και λάθη, των οποίων η σύλληψη δεν απαιτεί λιγότερη μεγαλοευφυΐα απ' όσο η εύρεση της σωστής απάντησης αυτών των ερωτημάτων. Ειδικά οι θεωρίες που βρίσκουμε στα συγγραφικά έργα των φιλοσόφων, οι διδασκαλίες των θρησκειών και ορισμένα λογοτεχνήματα αρκούν να μας πείσουν γι' αυτό. Είναι πολύ σημαντικό για την επιστήμη, την αναζήτηση, και την καλλιέργεια του ανθρώπου, να είμαστε με έναν φιλολογικό και γνωστικό τρόπο ζωής και να μην αρκούμαστε στη γνώση όπως μας την έχουν μεταδώσει. Σημαντικό ακόμα και για την καθημερινή ζωή με την σκλη-

ρότητά της.

Ο γρήγορος ρυθμός εξέλιξης της επιστημονικής γνώσης, η διάδοσή της από τα βιβλία, τους Η/Υ, τα περιοδικά έντυπα, τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και η ευνοϊκή τύχη να παίρνουμε τη γνώση και τις απαντήσεις, χωρίς να χρονοτριβούμε και να κοπιάζουμε για την αξιοπιστία τους, δεν ελαττώνουν τη σπουδαιότητα και την αναγκαιότητα του δημιουργικού στοχασμού. Δεν πρέπει να επαναπαυόμαστε στην πληρωμένη και κονσερβοποιημένη γνώση, όπως ένα παιδί το οποίο μεγαλώνει με τη φροντίδα και την εργασία της οικογένειάς του. Καλό είναι να μη βασιζόμαστε τυφλά στους άλλους και να μην παρασυρόμαστε από την τυφλή αποδοχή κάποιων δεδομένων. **Και μόνο να πάψει κάποιος να αποδέχεται αστόχαστα όσα ακούει, διαβάζει ή βλέπει θα αναθεωρήσει πολλές από τις απόψεις του και θα αλλάξει όλη η ζωή του.** Η διάνοια και η γνώση δεν είναι αποσπασμένα από την υπόλοιπη ζωή και τις καθημερινές πράξεις μας.

Αν καταλάβουμε πώς ο άνθρωπος ξεχωρίζει από τα άλλα ζώα με τη δυνατότητά του να διατηρεί και να επεξεργάζεται όσα προσλαμβάνει από τις περιοριστικές αισθήσεις του, τότε θα καταλάβουμε ακόμα πόσο καθοριστικά και ΔΙΑΡΚΩΣ επηρεάζεται η ζωή του. Διαρκώς από το τι στοχάζεται, διαπιστώνει, προβλέπει, φαντάζεται, αναθυμάται, υπολογίζει, εξηγεί -όπως και να αποκαλέσουμε αποσπασματικά τη διανοητική δραστηριότητά του- και κατά συνέπεια από το πώς αυτοεπηρεάζει τη διάθεσή του και πώς προκαθορίζει να πράξει ή ν' αντιδράσει με τις διάφορες εμπειρίες. Γι' αυτό και ο ρόλος της συγκράτησης των δεδομένων και της μνήμης είναι τεράστιος. Συνηθίζουμε να θεωρούμε «γνώση» μόνο όσα μπορούμε να διατυπώσουμε, να θυμηθούμε και να υπολογίσουμε αμέσως. Όμως, η γνώση δεν λείπει ποτέ από το κεφάλι μας. Με αυτήν επεξεργαζόμαστε διαρκώς την εμπειρία μας, τα δεδομένα των αισθήσεων και ρυθμίζουμε όλη τη συμπεριφορά μας. Μέσα σε έναν κόσμο, τον οποίο ποτέ δε γνωρίζουμε καλά, με όλες τις λεπτομέρειες και τις δυνατότητες. **Η άποψη και η γνώση μόνα τους είναι πολύ σημαντικά και προκαθοριστικά για την πορεία της ζωής και για τις ανθρώπινες σχέσεις.** Ας διανοηθούμε μόνο πόσο τεράστιος είναι ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης και ειδικά των ηλεκτρονικών στη σύγχρονη κοινωνία.

Η γνώση και οι απόψεις είναι οι δυνατότητες, οι προδιαθέσεις, οι κατευθύνσεις, η προετοιμασία της πράξης και του τρόπου αντίδρασης, εσωτερικά και εξωτερικά. Όχι, ότι

πρέπει ν' αμφισβητούμε τα πάντα, αλλά να ξεχωρίζουμε το τελείως βέβαιο από το αμφίβολο, την εμπειρία από τη φαντασία, το πιθανό από το απίθανο σε κάθε πληροφορία, να προσέχουμε που και πόσο βασιζόμαστε και να έχουμε επίγνωση για τα κενά της γνώσης μας. Όπως και να μας έχουν διδάξει από τη μικρή ηλικία, όποια κι αν ήταν η εμπειρία μας, ο στοχασμός επιτρέπει να διερωτηθούμε, ν' αναζητήσουμε, ν' αμφισβητήσουμε, να επαληθεύσουμε, να επανεκτιμήσουμε και τελικά να αλλάξουμε τη συμπεριφορά μας. Η έλλειψη επίγνωσης της άγνοιάς μας, για τους αφάνταστους, αόρατους, λεπτομερείς και πιο έμμεσους τρόπους σύνδεσης των πραγμάτων και η αστόχαστη αποδοχή μας αποκαλύπτει την πιο μεγάλη ανοησία στις απόψεις και στις πράξεις μας. Αυτή αποκαλύπτει **με γελοίο ή με τραγικό τρόπο** πόσο συχνά διανοούμαστε και μιλάμε βλακωδώς και την ανόητη αυτοπεποίθησή μας, παρά τις όποιες άλλες γνώσεις μας.

* Το δοκίμιο με τον τίτλο "Γνώση και Στοχασμός" αρχικά δημοσιεύτηκε στο πολιτιστικό περιοδικό "Νουμάς" στα τεύχη 91, 92, 93 του 2003 και στο τεύχος 115 του 2007. Είναι μια από τις πρώτες δημοσιεύσεις στις ιστοσελίδες και αργότερα προστέθηκαν λίγες ακόμα σειρές.